

Kovács István

Összefüggéseink tudatában

*Miként egyre több kátrányos szilánk, ha ég,
Körötted parázsló rongyok kavarnak,
Te lángolsz, s nem tudod, szabad lehetsz-e még,
S tiéd-e az, mit birtokodnak mondhatz.*

*Vagy csak hamu s csak zűrzavar maradna,
Mit kavarr vihar, szakadék-mélybe ránt...
És mint örök győzelmek pirkadatja,
A hamuban csillaglik-e majd gyémánt?*

E versidézet Andrzej Wajda 1958-ban készült híres filmjének, a *Hamu és gyémánt*nak templomkapu-boltozata alatt hangzik el a főhős szájából, aki a történet lezárásaként a história szemétdombján végzi. A különböző eszközökkel, de végeredményben a kikényszerített felejtéssel konzolidáló kádárista hatalom jól tudta, hogy e filmet Magyarországon forgalmazni nem szabad, mert a mozinéző az elhangzott versidézet kulcsszavától megnyíló templomcsarnok mélyén 1956 páratlan közösségi áldozatának elhamvadt oltárára, a megízelt szabadság hamuban csillagló gyémántjára láthat. E gyémánt a visszanyerhető emlékezet. És vannak idők, amikor nincs veszedelmesebb az emlékezetnél. Az emlékezet fundamentuma a kultúrának és a történelmi tudatnak, amelyek nélkül se regionális kishazákat belakó tágabb közösségek, se nemzetek önazonossága nem létezhet. Az önazonosság(tudat) apránkénti elvesztésével a nemzet lakossággá válik, s a *lakos* legmeghatározóbb szinonimája ma már a fogyasztó, a *fogyasztó* pedig *csecsemő*, hogy mellőzzük a sértő *rabszolga* kifejezést.

Ebben az értelemben nincs kiszolgáltatottabb ember a lakosnál. Az idős Kossuth Lajos keserű elégedettséggel emlékezett vissza, hogy Magyarország lakóit az általa is meghatározott 1848-as változások tették polgárrá, kovácsolták egymással szolidáris, társadalmi osztályok fölötti közösséggé.

Kossuthról szólva kínálózó annak megemlézése, hogy nagy visszhangot kiváltó amerikai körútnak egyik tömeggyűlésén egy Cyprian Kamil Norwid

nevű lengyel költő is részt vett. Nem tartozott nemzetének könnyen lelkesedni tudó tagjai közé, de ezúttal Kossuth fellépésének, szavainak varázshatása alá került. Egyik barátjának címzett levelében erről így ír: „Nem bűvölnek el Kanada óriásfenyői, mert közöttük járva az ember föl kell emelje a fejét, hogy csúcsukig lásson. Engem az eredetiség forrása bűvöl el csupán, amely előtt le kell térdelnünk, fejet kell hajtanunk, hogy hozzáférjünk. Számomra ilyen forrás Kossuth...”

A mottóként idézett, 150 évvel ezelőtt született verssorok, a *Hamu és gyémánt* című film ihletői is tőle, Norwidtól származnak. Ő is ama forrás, aki előtt térdet kell hajtanunk. Az 1821 és 1883 között élt költőnek, prózaírónak, drámaszerzőnek életében mindössze egyetlen verseskötete látott napvilágot. Tizenegy kötetből álló életműve halála után közel száz évvel, 1971-ben jelent meg először.

A nagyvilágban szétszóródott kéziratok összegyűjtése és sajtó alá rendezése leginkább a jeles lengyel irodalomtörténész és esztéta, Juliusz Wiktor Gomulicki érdeme. Tanácsát kérve 1974-ben felkerestem őt egy magyarul kiadandó Norwid-válogatáshoz. Az akkor hatvanöt éves irodalmár váratlan kérdéssel fordult hozzám: „Tudja-e, hogy az én apám látta az orosz hadsereget Magyarország felé vonulni?” Az I. és a II. világháború továbbá 1956 eseményeinek ismeretében a kérdés nem lepelt meg. „Nem, nem akkor, nem a századunkban, hanem 1849 májusában” – mondta, s csodálkozásomra azzal folytatta, hogy hatvanéves kora után nősült apja karonülőként Osztrólenka egyik főtéri

házának erkélyéről bámulta a dél felé masírozó litvániai gárdahadtest színes forgatagát, s a tamburmajor taktust vezénylő föl-földobott botjának csillámai és a zenekar éles hangnyilai különösen az emlékezetébe lövődtek. Juliusz Wiktor Gomulicki még ma is él, kilencvenhatévesen is meglepő szellemi frissesség jellemzi; meggyőződésem, hogy a Norwid költészete által kényeszerített napi agytornának köszönhetően.

Ma 2005 márciusában érdemes azt tudnunk, hogy térségünkben él egy ember, akinek apja öntudatlanul is tanúja volt az 1848-as Magyarország elleni orosz beavatkozásnak. Ez az intervenció tett pontot arra a lehetőségre, arra az esélyre, amely a közép-európai térség fejlődése előtt más távlatokat nyithatott volna. Ez a gondolat nem magyar, hanem egy nyugaton élő orosz történésztől, Mihail Hellertől származik. Ő jegyzi meg Oroszország történetét feldolgozó könyvében: „I. Miklós beavatkozása megmentette az ausztriai császárságot, amelynek trónján az ifjú Ferenc József császár ült. 65 év elteltével még az osztrák-magyar trónon volt, és elindította az I. világháborút, amely – feltehetőleg – távoli következménye volt annak is, hogy az orosz hadsereg elfojtotta a magyar forradalmat.”

Hogy a történelmi időknek 1848-as metszete ennyire – a historiában egyedülálló módon – személyes tulajdonunk, érzelmi energiaforrásunk lehet, az március 15. páratlan gazdag jelentéstartalmának köszönhető. Március 15. emiatt olyan történelmi, morális háromszögellési pont, amelynek birtokbavételét – legitimációjának ösztönös megerősítéseként – minden magyar kormány megkísérli, hogy onnan vegye számba a múltat és tervezze a jövőt. E kísérlet ezideig igazából még senkinek sem sikerült.

Március 15.-ike. 1848-ig jószerével csak arról volt emlékezetes, hogy Merseburgnál ezen a napon verték tönkre a kalandozó magyarokat. Ennek történetét azonban sokszorosan felülírta annak a napnak eseménysora, amelynek forgatókönyvírója és rendezője a zseniális poéta, Petőfi Sándor volt. Karnyújtásnyira érezzük őt magunktól. Egy nap, amelynek történetét mégsem csupán az előző este a Pilvax-kávéházban, hanem az azt megelőző húsz, huszonöt év során az országgyűlésben készítették elő. A reformországgyűlések rendszerváltató munkálatai a vértelen forradalom napjával váltak a társadalom számára eredménnyé. A rendszervál-

tozás elmúlt másfél évtizedes tapasztalatainak birtokában döbbenhetünk rá a reformországgyűléseken hosszú éveken át kiérlelődött érdekegyeztetés fontosságának, s a pozsonyi ellenzéki képviselők és a pesti forradalmi ifjak összehangoltan pontokban megfogalmazott követeléseinek igazi tartalmára. Az ország modernizálása szempontjából mindegyik pont létfontosságú, de a legnagyobb jelentőséggel talán a jobbágyfelszabadítást követelő hatodik birt. Ennek eredményessége révén válik ugyanis 1848 március 15. milliók számára személyes élménnyé. A jobbágyfelszabadítással 1.400.000 jobbágycsalád egyik órától a másikra az általa művet telek (kb. 24 hold) és lakott ház tulajdonosává válik, ugyanez vonatkozik a csak házzal (és esetleg töredéktelekkel) bíró zsellérek tömegeire is. Az 1848-as rendszerváltozás az érintetteket személyükben nem csak szabaddá –, hanem 80%-ukat – változó módon – tulajdonossá is tette. Az 1989/90-es rendszerváltozás általános jellemzője a térségben, hogy sokaknak a lábbillinccsel együtt a lábbelijüket is levette.

A magyarhoni jobbágyfelszabadítás nemcsak hogy időben és időbelileg is a leghamarább történt, de a legradikálisabbnak is bizonyult. A „radikális” kifejezés fogalma 1848 esetében egyensúlyban van az „érdekegyeztetés” fogalmával. A jobbágyfelszabadítás nem tette tönkre az ország politikai és gazdasági életében meghatározó birtokos osztályt, amelyre fejlett polgárság híján a modernizálás feladata hárult. Kártalanítását közös teherként az állam vállalta.

Az 1848-as rendszerváltozás úgy emelte be az „alkotmány sáncai mögé” az addig jogfosztottakat és gazdasági függésben élőket, hogy a feudalizmus kiváltságosait nem tette tönkre. Ezzel kiiktatódott annak a veszélye, hogy a jobbágyok és a nemesek egymással szemben kijátszhatók legyenek, mint erre mind 1846-ban, mind 1848-ban Galíciában sor került.

Az 1848-as választási törvényről tudni illik – az Európához való hasonlítás mágneses terében –, hogy akkoriban a legkorszerűbbek közé tartozott, ahogy az üres államkasszáét örökölő Batthyány-kormány a maga öt hónapig tartó működésével – s a megoldandó külpolitikai és belpolitikai gondok sokaságával – is a legstabilabbnak bizonyult Európában.

Tevékenysége, eredményessége egyik legbeszédesebb bizonyítéka annak, hogy a magyar politikai elit és maga a magyar társadalom is mennyire felkészült volt. Éppen emiatt március idusa a *felkészültség* szinonimája is a tudatunkban. Mindkettő elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy a magyar nemzet sike-remen meg tudta vívni a rákényszerített alkotmányvédő háborút, s 1849 nyarán a legreménytelenebb körülmények között is vállalta a függetlenségi harccá váló küzdelem folytatását.

A szabadságharc során – az elesetteket, súlyosan sebesülteket, fogságba kerülteket is beszámítva – több mint 200.000 fős honvédsereget állított ki, szerelt és fegyverzett fel, látott el az 1848-as rendszerváltozás magyar állama. Ez annak volt köszönhető, hogy a nép bízott a kibocsátott papírpénzben, amely csak az utolsó hetekben veszített az értékéből. Vagyis a nép bízott a papírpénzt kibocsátó kormányában. A kormány működésének hátterét jelentő országgyűlés évtizedekig tartó napi aprómunkával alapozta meg ezt a bizalmat.

Mint említettem, Mihail Heller orosz történész azt sugallja; ha a magyar szabadságharc győz, más irányt vehetett volna a Baltikum és az Adriatikum közötti térség története: esetleg nem robban ki – például – az I. világháború, amely a tehetetlen Európa szemeláttára zajló 1990-es évek véres balkáni drámája idején mintha arra döbbsentett volna bennünket, hogy még mindig tart.

Lengyel irodalomtörténész mesterem apja, Wiktor Gomulicki, aki I. Miklós cár alattvalóként látta meg a napvilágot, 1849 májusában nem tudhatta, hogy orosz uralkodó soha korábban akkora haderőt nem vonultatott fel Európában, mint akkor éppen Magyarország ellen. Azt se tudhatta, hogy szülővárosának neve, Osztrolenka ilyen mélyen beleszövődik a magyar történelem zászlószalagjaiba – egy Petőfi nevű költő és egy Bem nevű generális révén. Az utóbbiról írják majd a legszebb lengyel poémát *Gyászrapszódia Bem emlékének* címmel. Szerzője Cyprian Kamil Norwid. Kései utódja a lengyel literatúrában többek között Adam Wazyk. Ő az, aki egyik leghíresebb versét e sorokkal kezdi:

*Veletek voltam aznap, mikor a Bem szobornál
Magyar és lengyel zászlók alatt ujjongtatok.
Nem tudom, közületek ki él még és ki holt már,
Midőn elnémult minden, csupán a tűz ropog.*

Adam Wazyk 1956. október 23-án nem csak a versben, hanem a valóságban is ott áll a Duna-parti Bem szobornál. A forradalomról adott költemény-híradását azzal fejezi be:

*Hol a felkelők hamván keserű füst terjeng,
A végső mítosz összedőlt. De Bem emléke ép.*

Cyprian Kamil Norwid 1851-ben a Bemről szóló mítosz születéséről ír:

*Ájult városfalak között gyűrűző körtánc,
Kapun csattanó urnák, csorbul a fejszék éle,
Jerikó falai ledőlnek, mint a sziklák,
S a fény nem penészlik meg a nemzetek
szemében...*

Tovább, tovább, – –

A mai nap üzenete is az, amit Norwid címzett Bem Józsefnek: *Tovább, tovább* – Végtére is Európának ebben a szegletében minden összefügg. Ha nem csupán egyoldalú függéseinknek vagyunk tudatában... És egyáltalán: ha van tudatunk. (*Beszédként elhangzott Keszthelyen, március 15-én.*)

Vetró András: Damjanich János